

onderuit, dertien jaar na Versailles iets te ondernemen wat leek op een uitvoering van wat daar overeengekomen was. Rutgers was plaatsvervangend voorzitter van de Nederlandse delegatie. Prof. Verkuyl, toen ouderejaars student, herinnert zich nog hoe hij geschrokken was toen Rutgers vertelde over de cynische stemming in Genève. Maar de enige realisten zijn tenslotte helaas degenen gebleken die waarschuwen dat als de conferentie zou mislukken een Duitse herbewapening onvermijdelijk was en daarmee een tweede wereldoorlog.

Weimar

Er is verschil van opvatting over wanneer de democratische Weimar-republiek overleed. In ieder geval al ver vóór de 30e januari 1933 toen Hitler kanselier werd. Medio 1929 begint de gezamenlijke agitatie van rechts (Hitler, Hugenberg en Seldte) tegen het plan-Young, dat beoogde enige verlichting aan Duitsland te bieden voor wat betreft de herstelbetalingen. Verlichting? Nog tot het jaar 1988 zou Duitsland schatplichting blijven, zo was bedacht. Maar helemaal de wind in de zeilen kreeg Hitler toen eind 1929 de beurs van New York instortte, die het begin was van een ongekende economische crisis. In Duitsland groeit de werkloosheid met de dag. Bij de verkiezingen september 1930 springen de nazi's van 13 op 107 zetels. De parlementaire democratie functioneert niet meer en de centumpoliticus Brüning begint te regeren met noodverordeningen. Aan het eind van het jaar telt Duitsland 4,8 miljoen werklozen. Bijna even hard groeit Hitlers SA.

Achteraf bekeken gaat het in hele periode tussen 1930 en 1933 niet eens meer om de vraag of de Weimar-republiek het nog zal redden maar over de vraag wat er daarna zal komen, een dictatuur van Hitler, een herstel van de monarchie of een autoritaire staat van op het leger steunende conservatieven? Spelers zijn Brüning, de politiserende generaal Von Schleicher, Hugenberg, na Brünings val Von Papen en Hitler. De ene verkiezing volgt op de andere en voortdurend blijven de nazi's winnen. Al vanaf begin 1931 wordt voortdurend geschreven en gepraat over een kabinet waarvan de nazi's de stuwende kracht zijn.

Niemand in het buitenland koestert zich illusies over wat voor soort vlees men met Hitler in de kuip heeft: een havik van het meest agressieve soort. En er wordt beseft, dat dit fataal kan zijn voor de vrede in Europa. Mede tegen de achtergrond van deze vrees gaat er in 1931 een golf van ontwapeningsdemonstraties over Europa en de VS. Als in 1932 de Ontwapeningsconferentie mislukt, gaat Duitsland zich zeker herbewapenen, zo is de verwachting en men maakt zich geen illusies waarop dat zal uitlopen. In allerijl wordt Duitsland ook uitstel van betaling verleend (het Hoover-moratorium) en juli 1932 wordt de lei van de herstelbetalingen (op 3 miljard na) helemaal schoongeveegd. Bespeurbaar is een duidelijke „nu-of-nooit-stemming” in Europa, maar eigenlijk is het dan al te laat om de democratie van Weimar nog te redden.

Het einde

Sommigen leggen het einde van de Republiek van Weimar in 1930 toen de parlementaire kabinetten beginnen plaats te maken voor presidentiële. Anderen houden het op mei 1932 wanneer Brünings regering moet plaatsmaken voor het „baronnenkabinet” van Von Papen. Als een zeer belangrijke datum

geldt ook de 20 juli 1932 wanneer Von Papen een „staatsgreep” in Pruisen pleegt door de sociaal-democratische landsregering van Severing en Braun aan de kant te schuiven. Dat er dan geen opstanden en stakingen uitbreken, is een aanwijzing voor Hitler met welk een gemak hij later zijn gang kan gaan, maar „links” deinst terug voor een burgeroorlog.

Een uiterst verwarde situatie breekt november 1932 aan wanneer voor het eerst de nazi's bij de verkiezingen verliezen en de communisten enige winst boeken. Niemand heeft meer een totaaloverzicht van het warnet aan intriges, dat zich dan begint af te spelen rond de hoogbejaarde Hindenburg. Von Schleicher schuift Von Papen aan de kant en probeert met enig succes „in te breken” bij de nazi's door Strasser te polsen voor deelname aan zijn kabinet. In de nazi-top, toch al gedemoraliseerd door de verkiezingsnederlaag, breekt hevige verdeeldheid uit. Goebbels noteert in zijn dagboek „*Verraad, verraad, verraad! Urenlang loopt de leider zijn hotelkamer op en af. Plotseling blijft hij staan en zegt: „Als de Partij ineens stort, schiet ik me zonder meer dood!*”

De crisis in de nazi-partij wordt echter overwonnen omdat een woedende Strasser er de brui aan geeft en vlak na de jaarwisseling stijgen Hitlers kansen weer als een tegen Von Schleicher intrigerende Von Papen in Keulen een bespreking met hem heeft ten huize van de bankier Von Schroeder. De opzienbarende gebeurtenis speelt zich 4 januari af, wordt overal „geheim” genoemd, maar blijkt tevoren al in de kranten aangekondigd. Onderwerp van bespreking: een kanselierschap voor Hitler met Von Papen als vice-kanselier. Von Schleicher doet Hitler een tegenbod, maar moet intussen ook een staatsgreep van het leger hebben beraamd. Het gonst van geruchten in het Berlijn van die dagen. Op 30 januari komt de ontknoping: Adolf Hitler is kanselier.

Rutgers

Kort voordat prof. V. H. Rutgers naar Genève vertrok om aan de ontwapeningsconferentie deel te nemen, hield hij een lezing in het Amsterdamse Parkhotel voor het studentencorps van de Vrije Universiteit (11 december '31). De bewapeningswedstrijd, die aan de gang is, noemt hij „*in de eerste plaats een gevaar voor de vrede*”. De Duitse grieven, dat andere landen na het Verdrag van Versailles te hebben getekend, niet hebben ontwapend, acht hij gerechtvaardigd. „*Duitsland vraagt: „Wanneer komt nu die algemene ontwapening? Blijven wij wel gebonden aan 't Verdrag van Versailles, als de andere staten hun belofte niet nakomen? En 't zijn niet alleen de nationaal-socialisten die zo redeneren.*”

Optimistisch gaat prof. Rutgers niet naar Genève. Zijn rede is eerder wat ontnuchterend in de algemene ontwapeningsdrift, die zich in het jaar voorafgaande aan de Geneefse conferentie van de publieke opinie meester maakt (met uitzondering van haviken als Mussert). „*Wanneer we van de conferentie niet te hoge verwachtingen hebben, zullen we voor de desillusies bewaard blijven.*”

In z'n lezing geeft hij niet precies aan welk gevaar komt opdoemen bij mislukking van de Conferentie. Dat doet enkele dagen later wel de aartsbisschop van Canterbury in de St. Pauls Cathedral in Londen. „*Een mislukking van de conferentie zou kunnen betekenen dat Duitsland zich uit de Volkenbond terugtrekt en zijn eigen bewapening gaat verhogen*” (15 dec. '31).

Hij zegt dat in de week waarin de internationale pers

